

Nikolina Luketić

Obilježavanje blagdana Sveta tri kralja u ogulinskom kraju

Istraživanjem godišnjih običaja božićnog razdoblja — od početka Adventa do blagdana Sveta tri kralja — u selima bliže okolice Ogulina u razdoblju od 1988. do 2007. godine, dobivena je opsežna, dosad neistražena etnografska građa. Na prikupljenoj građi temelji se ovaj rad u kojem sam, uz opis pojedinih običaja nastojala interpolirati osobitosti društvene zbilje (društveni kontekst) i ozračja u kojima su se božićni običaji formirali i prenosili. U isto vrijeme pokušala sam ukazati na očite promjene nekih običaja nastale uslijed gospodarskih i socijalnih promjena te burnih godina obilježenih ratnim zbivanjima. Pojedini običaji blagdana Sveta tri kralja u izvornom ili modificiranom obliku, kako u praksi tako i u sjećanju, žive u ogulinskom kraju i danas te obogaćuju njegov kulturni identitet.

Uvod

Urbana jezgra Ogulina sa svih je strana okružena seoskim naseljima raštrkanog tipa, u kojima Hrvati rimokatolici čine većinu sveukupnog stanovništva. Smješten u podnožju planine Klek, u prostranoj kotlini kojom teku rijeke Dobra i Mrežnica, ogulinski kraj ne možemo svrstati niti u jednu regiju ovog dijela Hrvatske jer izravno ne pripada ni Gorskom kotaru, a ni Lici, Kordunu i Gornjem Pokuplju. Ipak, u etnografskom smislu, geografski položaj Ogulinske udoline određuje ovom području pripadnost perifernom sloju dinarskog kulturnog areala u kome su prisutni utjecaji i prepletanje susjednih areala: panonskog, jadranskog i istočnoalpskog (Eckhel 1986: 9), pa se pod njihovim utjecajem oblikovalo bogatstvo i raznolikost društvenog i kulturnog života, kako stanovništva grada, tako i sela u njegovoj bližoj okolici. Nažalost, uspjela sam pronaći vrlo malo etnografske građe i literature koja bi nam pomogla pratiti tradicijsku kulturu ogulinskog kraja dublje u povijest, a najstariji pronađeni

članak autora Ljudevita Vukotinovića, koji govori o njenom jednom segmentu, narodnoj nošnji, objavljen je u časopisu *Neven* 1852. godine (v. Eckhel 2002: 171). Važan povijesni izvor za ovo područje je etnografski prikaz Šušnjeva Sela i Čakovca iz pera Jurja Božičevića koji je u nastavcima objavljen u *Zborniku za narodni život i običaje južnih Slavena* (Božičević 1900, 1906, 1910, 1915). Značajnu rukopisnu zbirku s audiograđom koja sadrži pjesme šireg ogulinskog područja početkom sedamdesetih godina 20. st. skupio je Ogulinac Ivica Salopek, a pohranjena je u Institutu za etnologiju i folkloristiku u Zagrebu (Salopek 1998.). Važan je i rad Nerine Eckhel iz 1986. godine čije je intenzivno, sustavno i plansko prikupljanje građe o tekstilnom rukotvorstvu rezultiralo *Priručnikom za rekonstrukciju narodne nošnje ogulinskog kraja*.

Slika običaja koje pokušavam predstaviti ovim radom odnosi se najviše na tradicijski život kakav je u ovim krajevima življen od dvadesetih do šezdesetih godina 20. stoljeća. Valja napomenuti da se život stanovnika ogulinskih sela pod utjecajem grada i gospodarskih, političkih, demografskih i mnogih drugih faktora, tijekom XX. stoljeća snažno i stalno modificirao i mijenjao. Te su promjene do Drugoga svjetskog rata bile spore i postupne, a intenzivirale su se pedesetih godina zahvaljujući velikim promjenama načina (gradskog) života koji se intenzivno odrazio na život i običaje ruralnog ogulinskog stanovništva. Iako su se sela i prije nalazila u jakom doticaju s gradom (mnoge seljanke su služile kod gradske gospode, nosile su im mlijeko, u gradu su obavljale trgovinu te odlazile u crkvu), u poslijeratnom razdoblju dolazi do nagle promjene. Intenzivnija suvremena stambena izgradnja, promjena načina života seljaka, napuštanje poljoprivrede kao osnovne gospodarske djelatnosti, kao i zapošljavanje u industrijskom proizvodnom sektoru mijenjaju životne tokove ljudi cijelog kraja. Selo postupno gubi osnovne značajke tradicijskog života te se stapa s urbanom cjelinom grada Ogulina.

U današnje vrijeme većina stanovnika sela koja okružuju Ogulin živi urbanim životom i gotovo je nezamislivo da su do Drugoga svjetskog rata sva ta naselja živjela seoskim životom s mnogim tradicijskim, folklornim obilježjima, što će biti vidljivo i iz ovoga rada.

Glavni djelovi ovog rada temelje se na iscrpnoj građi koju sam skupljala terenskim istraživanjima u razdoblju od 1988. pa sve do 2007. godine. U tom sam razdoblju nastojala ponajprije ispitati kazivače starije životne dobi. Moj je rad bio potaknut činjenicom da ogulinsko folklorno društvo¹ koje je djelovalo tijekom 1980-ih, na

1 KUD »Ogulin« osnovan je 1981. godine i djelovao je pod vodstvom nastavnice Mire Salopek do kraja 1980-ih.

svom repertoaru nije imalo nikakav scenski prikaz iz običaja godišnjega ciklusa ogulinskog kraja. Rad društva koje se ugasilo krajem osamdesetih godina, obnovljen je osnivanjem KUD–a »Klek«² koje je iz godine u godinu program obogaćivalo scenskim prikazima običaja koje sam istražila i zapisala u brojnim ogulinskim selima. Velik poticaj istraživanju u to vrijeme dali su i sami Ogulinci poneseni demokratskim promjenama u Hrvatskoj i ratnim događanjima koja su pogodila ovo područje. Željeli su prije svega rekonstruirati svoju tradicijsku prošlost te prikazati stare običaje svoga kraja koje su u doba socijalističke Jugoslavije negovali ponajčešće daleko od očiju javnosti. Dugogodišnji rad rezultirao je opsežnom građom koju sam pohranila u vlastitoj arhivi te arhivi KUD–a »Klek«. Ona sadrži veći broj zbirke od kojih su najveće: *Prelo u Salopcima* (1991.), *Ogulinski pir* (1992.), *Božićni običaji ogulinskog kraja* (1995.), *Ogulinska narodna nošnja* (1996.), *Običaji uz rad* (1997.), *Kupovina slugu* (2005.), *Figuredede u Lomostu* (2006.), *Vazam* (2006.), te *Pjesme i plesovi ogulinskog kraja* (još uvijek u nastajanju). Zbirke sadrže terensku građu o običajima, praznovjericama, o sviranju, glazbalima, nošnji, pjesmama i plesovima.³ Svi podaci su snimljeni na video ili audiokasete, a u novije vrijeme digitalno diktafonom⁴. Istodobno sam uspjela skupiti i zbirku od 60–tak starih fotografija, koje prikazuju seljake ogulinskoga kraja odjevene u tradicijsko ruho.

Velik dio sakupljene građe čine kazivanja članova tzv. Izvorne grupe KUD–a »Klek«, s kojima 17 godina kao stručni voditelj istražujem, obnavljam i rekonstruiram, kako razne godišnje, životne i radne običaje tako i plesove i pjesme ogulinskog kraja. U navedenom periodu kroz izvornu grupu Društva je »prošlo« 70–tak osoba dobi od 50 do 80 godina starosti. Zahvaljujući njima prikupila sam stotinjak plesova i pjesama, ali i niz podataka na temelju kojih smo rekonstruirali i na scenu postavili običaje prela, košnje, pranja odjeće, prošnje, svadbe, Uskrsa te Božića.

Najkompleksniji projekt ove grupe je bila rekonstrukcija i scenski prikaz ogulinske svadbe ili *pira* koji smo zbog složenosti građe i obilja etnografskog materijala pripremali preko godinu dana. Navedeni program je ratne 1992. godine prezentiran u ogulinskoj športskoj dvorani, a sama scena je pripremana više od četiri mjeseca.⁵ Izgrađeno je etnološko selo sa nekoliko kućica koje su bile pokrivene *škopom* (raženom slamom) i *šindrom* (tesanim drvenim daščicama), pripadajućom gospo-

2 Osnivačka skupština je održana u rujnu 1990. godine, a prvi nastup — cijelovečernji koncert 30. svibnja 1991.

3 Dio navedene građe bio je osnovom i mog diplomskog rada iz etnologije (v. Luketić 2007).

4 Taj dio građe prebačen je na medij CD–a.

5 Program je održan 28., 29. i 30. svibnja 1992. godine. Ukupno ga je vidjelo 3280 posjetitelja (prema prodanim ulaznicama). Snimljen je na videokasetu koja je pohranjena u arhivu KUD–a »Klek«.

darskom zgradom, crkvicom, potokom i stazama, a osim članova »izvorne grupe« pri gradnji navedene scene i realizaciji programa su se angažirali i mnogobrojni Ogulinci koji nisu aktivni članovi Društva, mnoga poduzeća kao i pripadnici HV (razglas, rasvjeta) te Pilana Ogulin koja je Društvu donirala preko 20 kubnih metara drvene građe.

Za vrijeme Domovinskog rata koji je »bijesnio« u bližoj ogulinskoj okolici, brojni Ogulinci koji su preko noći postali vojnici na prvim linijama ratišta, te mnogobrojne izbjeglice iz Saborskog, Slunja i drugih susjednih mjesta, bili su glavna pokretačka snaga članovima »izvorne grupe« KUD-a »Klek« u istraživanju, predstavljanju i održavanju ogulinske tradicijske kulture.⁶

Iz obilja prikupljenog materijala, u tekstu koji slijedi namjera mi je izložiti terensku građu o običajima blagdana Sveta tri kralja. Za ovu temu sam se odlučila potaknuta činjenicom da po broju različitih obreda i folklornih sadržaja, ali i po značenju za narod, ovi običaji zauzimaju vrlo značajno mjesto u okviru božićnih običaja ogulinskog kraja. U središtu mog interesa su vjerovanja te opisi pojedinih obreda ogulinskih žitelja nastanjenih u prigradskim naseljima i selima u užoj okolici Ogulina. To su sela: **Podvrh, Žegar, Zagrad, Sveti Petar, Puškarići, Mikasi, Turkovići, Prapuće, Lomost, Proce, Vučići, Sveti Jakov, Bošt, Dlakovac, Kućinići, Sabljaki, Salopeki i Desmerice.**

Tjekom 2005. godine nastojala sam do tada prikupljenu građu nadopuniti novim spoznajama pa sam u nekoliko navrata proučavala sela **Puškarici i Mikasi.** Tijekom 2006. godine moje područje istraživanja je obuhvaćalo prvenstveno sela **Lomost, Vučići, Sveti Jakov i Desmerice,** a neka dopunska istraživanja u selima **Sveti Petar, Turkovići, Podvrh i Žegar** obavila sam početkom 2007. godine. Imala sam sreće da sam u svim selima uspjela pronaći veliki broj kazivačica starijih od 70 godina, te nekoliko kazivačica u dobi od 90 do 94 godine. Sve one su se odlično sjećale mnogobrojnih običaja te su mi ih nesebično i s velikim strpljenjem opisivale i objašnjavale. Njihovo oduševljenje činjenicom da »*se niki zanima i za nje sa sela*« obvezuje na daljnje prikupljanje podataka, prvenstveno o narodnom graditeljstvu i gospodarstvu. Sve se manji broj seljaka bavi poljoprivredom koja je nekada predstavljala osnovu gospodarstva ovoga kraja, a urbanizacija je zahvatila sva seoska naselja, pa danas možemo pronaći vrlo malo primjera stare drvene arhitekture. Niz značaj-

6 Važno je napomenuti da su članovi Izvorne grupe seljaci ogulinskih sela kojima su postupci koje nazivamo običajima bili sastavni dio života pa su ih se vrlo dobro sjećali i opisivali ih na temelju vlastitog iskustva u okviru svoje obiteljske, ali i šire društvene zajednice. U tijeku 1991. godine najviše ih je bilo iz sela Salopeki, Kućinići, Sabljaki, Sveti Petar i Prapuće, da bi im se od 1992. do 1997. godine priključilo i niz osoba iz drugih ogulinskih sela.

nih podataka uspjela sam zabilježiti i iz kazivanja mladih kazivačica i kazivača (u dobi od 50 do 70 godina), zahvaljujući kojima sam saznala njihove reakcije i mišljenja o načinu života koji su nekada vodili njihovi roditelji ili bake i djedovi. Bilo je interesantno saznati koliko su raznih običaja naučili od njih te u kojoj su ih mjeri sačuvali i usadili u svoju obitelj.

Sve običaje predstaviti ću kronološko–analitički. Drugim riječima, nastojat ću u vremenskom slijedu opisati običaje i vjerovanja vezane za blagdan Sveta tri kralja, ali i analizirati njihovu vezanost za liturgijsko vrijeme te društvenu zajednicu u kojoj se održavaju. Širenje urbanog središta grada, razvoj industrije i obrtništva, vjerske i političke prilike, pridonijele su modifikaciji i nestajanju mnogih običaja, pa ću kod iznošenja nekih tema nastojati navesti sve promjene kao i vrijeme kada su se zbile. Podjednaku ću pažnju pridati opisu pojedinih običaja, sudionicima, mjestu i vremenu kao i povijesnom i društvenom kontekstu običaja. Rad obuhvaća relativno veliki broj sela unutar kojih su se, vrlo rijetko, pojavljivale sitne razlike u nekom običaju pa sam generalizacije nastojala izbjeći citirajući iskaze pojedinih kazivačica i kazivača kao i navođenjem podataka o njima i mjestu zapisa. S obzirom na dob kazivača te njihovo određenje vremena u kojem se neki običaj održavao, odnosno kada se napustio, prikazat ću običaje u razdoblju od dvadesetih pa negdje do početka šezdesetih godina 20. stoljeća, te njihovu prisutnost i stanje u današnjem vremenu.

Sveta tri kralja

Među božićnim običajima ogulinskog kraja, blagdan *Sveta tri kralja* zauzima značajno mjesto po broju različitih obreda i folklornih sadržaja. Većina običaja značajnih za taj blagdan odvijala se dan prije. To nije nimalo neobično ako uzmemo u obzir činjenicu da je narod poštovao i strogo se držao pravila obilježavanja crkvenih *svetaka* (blagdana) pa ih je provodio u krugu obitelji, a sve poslove u i oko kuće pozavršavao dan ili nekoliko dana ranije.

Dan uoči blagdana *Sveta tri kralja*, žene su u ranim popodnevnim satima donosile u župnu crkvu Svetoga Križa na blagoslov vodu s kojom će blagoslivljati ukućane i cijelo imanje. S blagoslovom vode direktno je povezan i običaj da su nakon bogoslužja, na kome se voda blagoslovila, žene odlaze na piće u obližnju ili u seosku gostionicu. Za vrijeme njihovog odsustva, muški ukućani su, ispred kuće ili na seoskom raskršću, pripremali krijes kojega su u ranim večernjim satima, uz prisustvo cijele obiteljske ili seoske zajednice, zapalili i preskakali.

Na sam blagdan Sveta tri kralja počinjao je blagoslov kuća. Svećenik je sa svojim pomoćnikom, *mežnarom*,⁷ od tog dana pa najčešće do kraja siječnja, obilazio i blagoslivljao kuće, a na odlasku ga je domaćin darovao novcem. Blagdanom Sveta tri kralja zaključuje se središnji skup božićnih običaja pa je bilo uobičajeno da se tog dana skidaju božićni ukrasi i u kući prestaje obiteljski, božićni ugođaj.

Blagoslov vode

Već u ranim poslijepodnevnim satima djevojke i žene odjevene u svečanu narodnu nošnju⁸ odlazile su u crkvu na blagoslov vode, koji je počinjao u tri sata popodne kao zasebno vjerničko bogoslužje, a trajalo je oko pola sata. Od kuće bi vodu nosile u kanticama za mlijeko ili u *litrama* (litrenim bocama). Osim vode u veliku košaru bi stavile malo soli zamotane u papir, nekoliko jabuka i glavica češnjaka. U tijeku bogoslužja svećenik bi u veliku posudu s vodom, koja se nalazila ispred oltara, u tri navrata stavljao sol, a žene su ga oponašale čineći isto s vodom i solju koju su donijele od kuće.

Voda i sol u mnogim religijama u sebi nose obilje simbolike. »Voda je prije svega izvor i moć života ... voda je odraz nekog kućnog običaja; ona čisti ljude i stvari od ljage nakupljene u svakidašnjim susretima. Voda je simbol i izvor života, sredstvo očišćenja i središte obnavljanja. U kršćanstvu, voda ima važno simboličko i djelotvorno značenje u krštenju: krsna voda čisti čovjeka od istočnog grijeha, preporuča ga za nadnaravni život (milost) i čini dionikom nadnaravnog života u Bogu« (Dufour 1980: 265).

»Vi ste sol zemlji (...) Vi ste svjetlo svijeta« (Mt 5, 13–14; Kaštelan — Duda 1974: 939). Slike soli i svjetla kojima se služi Isus bogate su značenjem. U drevna vremena, sol i svjetlo smatrani su osnovnim životnim elementima. Jedna od osnovnih funkcija soli je začiniti hranu, dati joj okus i miris. Ta nas slika podsjeća da je po krštenju cijelo naše biće bilo duboko promijenjeno jer je »začinjeno« novim životom koji daje Krist. Sol, zahvaljujući kojoj naš kršćanski identitet ostaje nedirnut čak i u potpuno profaniziranom svijetu, krsna je milost koja nas preporuča te počinjemo

7 *Mežnar* je osoba koja pomaže u crkvi: brine se oko održavanje crkve te prati svećenika prilikom blagoslova kuća.

8 Svečana narodna nošnja sastojala se od *kambrika* — suknje s poramenicama u obliku prsluka iz pamučnog platna, *untorka* — podsuknje, *košuljka* — bluze dugih rukava, *zaslona* — pregače izrađene iz umjetne svile pastelnih boja, *tkanice* — vunenog pojasa, čarapa i opanaka. Starije žene su u svečanim prigodama umjesto *kambrika* odijevale *mrčinu* — suknju s poramenicama iz vunenog materijala (v. Eckhel 1986.).

živjeti u Kristu i postajemo sposobni odgovoriti na njegov poziv. »Kao sol zemlje vi ste pozvani ustrajati u vjeri koju ste primili i nepromijenjenu je prenositi dalje«, poručio je mladima papa Ivan Pavao II. 2002. godine u povodu Svjetskog dana mladih u Torontu. Simbolika vode i soli u navedenim citatima, posebice soli (koju je svećenik blagoslovio), nije poznata kazivačicama. Za njih voda i sol imaju samo stvarnu vrijednost: voda je osnova života, ona nas hrani, čisti i obnavlja, a sol je začim i sredstvo za konzerviranje hrane. Na moje pitanje zašto i svećenik i one stavljaju sol u vodu, nisu znale odgovoriti. Značenje tog obreda njih ne zanima; one samo ponavljaju radnje svećenika koje su propisane crkvenim obrednikom. Nešto kasnije, sjeđinjeni u jedno, voda i sol tvore osnovu koja će svoju pravu, duhovnu vrijednost dobiti u blagoslovu. Blagoslovom je Crkva vodu učinila sredstvom milosne snage. Tek sada, ova blagoslovljena, sveta voda predstavlja i postaje puno više od sredstva za puko preživljavanje, ona postaje simbol kršćanstva, ponovni susret s Kristom, obnavljanje i potvrđivanje vjere koju su krštenjem primili.

Blagoslovljena ili *svićena voda*, kako su je nazivali u ogulinskom kraju, sredstvo je koje ima zaštitnu i obnoviteljsku ulogu, a vjera u njenu moć očituje se u nizu radnji koje su tijekom cijele godine ukućani njome obavljali. Odmah po dolasku domačice s blagoslova vode, svatko od ukućana je malo blagoslovljene vode popio jer su vjerovali da će biti snažniji i zdraviji. Netko od ukućana bi otišao u staju te vodom blagoslovio stoku *da ju nebi napala kakva boleščina*.⁹

Preostalu vodu domačica je brižno spremila u kuhinjski ormarić da njome domaćin blagoslovi uoči Jurjeva sve njive i polja koje namjeravaju saditi ili sijati pa će sve bolje rasti. Domaćin je na proljeće blagoslov ponovio *pri oranju prve brazde*.¹⁰ Blagoslovljenom vodom domačica je škropila kuću kada je grmjelo i sijevalo, jer su vjerovali da će se nevrjeme odmah smiriti. Njome će svećenik blagosloviti ukućane i kuću prilikom blagoslova kuća koji je počinjao na Sveta tri kralja. Bilo je uobičajeno da se njome prekriži mrtvac ukoliko je u tijeku godine netko od ukućana umro.

O važnosti blagoslovljene vode svjedoči i kazivanje Marije Stipetić (rođ. 1916.) iz Lomosta:

Svićenu vodu smo šparali (štedjeli). Saki bi je malo popil da bude zdraviji, a drugo bi mamu vrgla (stavila) na stelažu (policu) u komoricu (ostavu). S tum vodum bi čačo, kad oremo u proljeće, svetil (blagoslovio) prvu brazdu da nam sve bolje raste. Sem tega,

9 Fraza razgovornog idioma ogulinskog kraja koju sam zabilježila u rujnu 2006., kazivačica Anka Sabljak, rođ. 1935. iz naselja Prapuće.

10 Fraza razgovornog idioma ogulinskog kraja koju sam zabilježila u rujnu 2006. god., kazivačica Anka Sabljak (rođ. 1935.) iz naselja Prapuće.

*kad god je jako grmilo mamu je išla u komoricu po vodu, pa bi križala s njom po fiži (kući) i molila. Divanila (govorila) nam je da će se vrime onda odma smirit.*¹¹

Osim vode i soli na blagoslov su žene nosile i češnjak. Češnjak je u ogulinskom kraju poznat i pod nazivom *beli luk* te je univerzalni začim, ali i jedan od najčešće rabljenih prirodnih lijekova u kojeg se imalo veliko povjerenje. Koristio se za sprječavanje, ublažavanje i liječenje raznih tegoba, najviše kod plućnih bolesti, kašlja i glavobolje. Osim toga, češnjakom su žene nježno masirale dijete po trbuščiću jer su vjerovala da će ih *odma stat bolit*.¹² Kao i nekada i danas se u mnogim kućanstvima može naći nekoliko glavica ili cijeli vijenac češnjaka jer je prošireno vjerovanje da češnjak štiti ukućane i cijelo imanje od zlih sila, vještica i ostalih nevidljivih sila.

Nosle smo u crikvu na blagoslov punu košaru sega. Svećam se da su me ruke bolile kako mi je bila teška. Uvik sam odoma zela par litar vode da ju pop blagoslovi, jer je u fiži trebalo bit svićene vode celu godinu. Nosila sam i jabuke, sol, kobasice, kruv i česan. Cela se crikva čula po njem. Bez njega se ni moglo pojt, jer ga je uvik u fiži trebalo bit da nam vještice ne bi napakostile (Milka Petrušić, rođ. 1941., iz Lomosta).¹³

Odlazak žena u gostionicu

Jedan običaj uoči blagdana Sveta tri kralja zabilježen u ogulinskom kraju zaslužuje posebnu pažnju. To je običaj da žene nakon blagoslova vode odlaze na iced i piće u obližnju gostionicu. Prema sjećanju mnogobrojnih kazivačica može se zaključiti da je običaj prakticiran u razdoblju od tridesetih do šezdesetih godina 20. st., kada je obitelj, u cijelom ogulinskom kraju, još uvijek, nosila obilježja i značajke patrijarhalne, konzervativne, temeljne društvene zajednice. Istina, prema podacima iz zemljišnih knjiga¹⁴ i matičnih knjiga župe Svetog križa u Ogulinu,¹⁵ kao i na temelju svjedočanstava kazivača i kazivačica, možemo zaključiti da su se krajem 19. i početkom 20. st. počele napuštati stare obiteljske zadruge, ali su se i u manjoj obiteljskoj zajed-

11 Kazivanje sam zabilježila u rujnu 2006. god.

12 Fraza razgovornog idioma ogulinskog kraja koju sam zabilježila u siječnju 2007., kazivačica Marija Stipećić (rođ. 1916.) iz Lomosta.

13 Kazivanje sam zabilježila u rujnu 2006.

14 Najstariji podatci u zemljišnim knjigama datiraju iz razdoblja od 1775. do 1780. godine (Salopek 1999, 89–96).

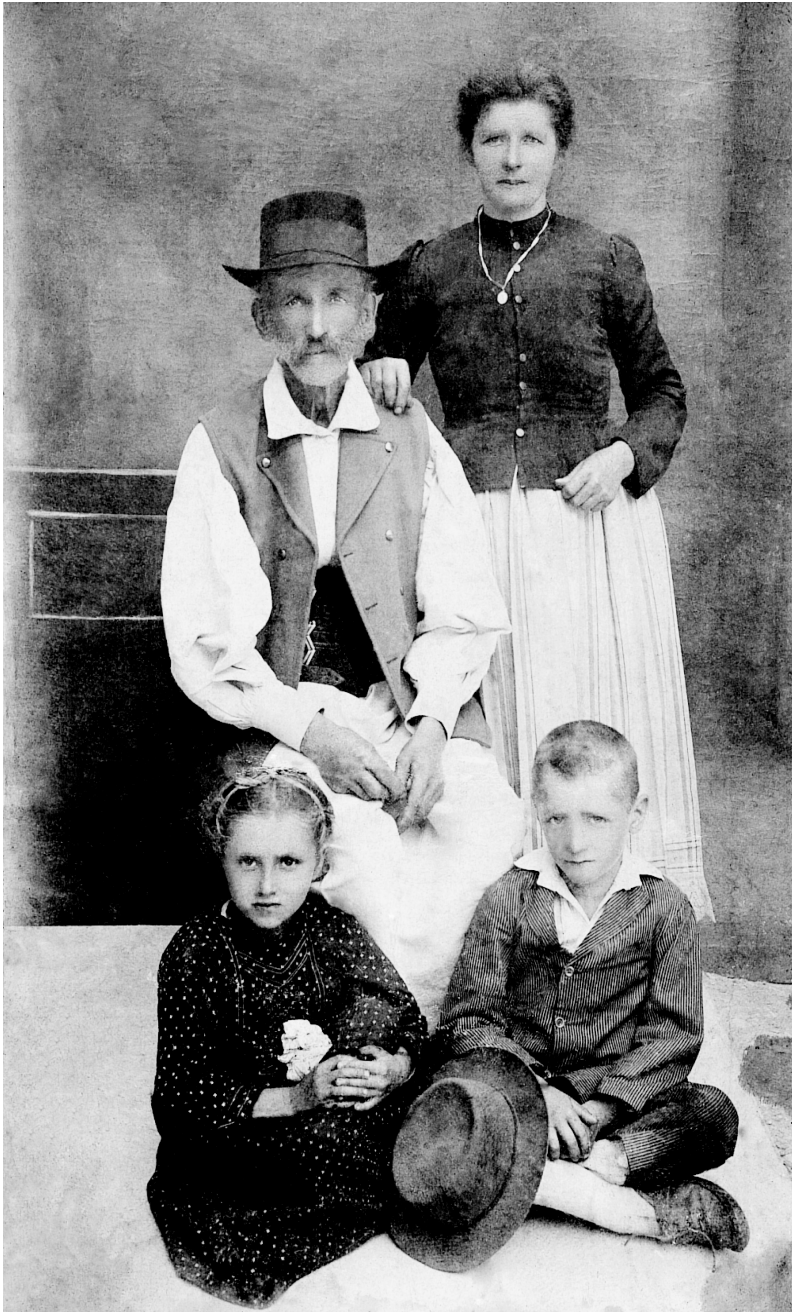
15 Većina sačuvanih matičnih knjiga datira iz druge polovice 19. stoljeća (Salopek 1999, 96–98).

1. Panorama Ogulina

2. Crkva Sv. Križa (razglednica), Ogulin, 1912.

3. Obitelj Stipetić iz Lomosta, Ogulin, poč. 20. st.

4. Pripremanja krijesa u izvedbi članova KUD-a »Klek« Ogulin,
(rekonstrukcija — scenski prikaz), Ogulin, 2006. (Foto Miro Brozović)

5. Preskakanje krijesa (rekonstrukcija — scenski prikaz), Ogulin, 2006.
(Foto Miro Brozović)

6. Paljenje krijesa u Desmericama, Ogulin, 2007. (Foto Zvonko Ranogajec)

Vlasnik fotografija: Pučko otvoreno učilište Ogulin

nici koja je iz njih proistekla očuvali odnosi koji su nekada davno nastali na temelju životnog iskustva te tradicijskog i vjerskog svjetonazora.

Uloga koju je u obiteljskoj zadruzi imao *starešina*,¹⁶ obično najstariji muški član, u obitelji se samo prenijela na muža ili domaćina kuće. On je odlučivao o svim poslovima, plodoredu usjeva, kupovini i prodaji zemlje i stoke; bez njega se nije mogla donijeti nijedna odluka. I u nizu godišnjih¹⁷ i životnih¹⁸ običaja uloga domaćina je bila vrlo važna. Unašanje božićnjaka, slame i božićne svijeće u kuću, primanje čestitara, započimanje molitve i objeda, paljenje krijesa, ali i odlučivanje oko bračnog druga ili družice... bilo je rezervirano za oca obitelji i samo u posebnim slučajevima bi netko drugi od ukućana umjesto njega sve navedeno obavio.

Žena je muža morala ne samo slušati nego joj je položaj općenito bio teži jer nije odlučivala ni o čemu. Glavni su joj zadaci bili rađanje i odgoj djece te kućanski poslovi. Njezina je dužnost bila kopanje i okopavanje, uzgoj peradi i briga o stoci, mužnja krava i ovaca, pranje rublja i sl. Žene su tkale platno, tepihe krpore, torbe i ostale tekstilne predmete, plele, šivale. Od žena se očekivala izrazita marljivost. Smatralo se da izvršavaju manje naporene poslove od muškaraca te stoga nemaju potrebe za posebnim odmorom. Muškarci su obično govorili: *ženske ruke i konjski zubi nesmidu mirovati*.¹⁹

Ženino izbjivanje izvan obiteljskog imanja bilo je svedeno na odlazak na sajam koji se održavao jednom tjedno²⁰ ili na misu u crkvi. Stoga je ovaj posjet gostionici bio izvan svega uobičajenog u spletu svakodnevnog obiteljskog života jedne Ogulinke. Samo jednom u godini žene kao da su prkosile tradiciji i muškoj dominaciji te su si davale oduška od niza obiteljskih obveza i društvenih zabrana. Tog su si dana uzimale pravo koje je tijekom svih ostalih dana pripadalo samo muškarcima. Žene su svoj odlazak u gostionicu planirale: na blagoslov su osim vode, soli i češnjaka nosile i *vudo* — hranu kojom su se u gostionici častile: kobasice, komad kuhanog mesa i kruh. Iz ovoga možemo zaključiti da je njihov odlazak u gostionicu od strane ukućana, pogotovo muža, u većini slučajeva bio prihvaćen jer je bilo nezamislivo da žena bilo kuda odlazi ili nešto odnese iz kuće bez njegovog znanja. Gostionice, re-

16 Muškarac koji zauzima čelno mjesto u zadrudnoj hijerarhiji i upravlja cjelokupnom zadrugom.

17 Godišnji običaji su koncentrirani oko određenih crkveno–kalendarskih važnijih datuma (Božić, Uskrs, Ivanje, Jurjevo i sl.); narod ih periodički ponavlja (Gavazzi 1988, 9).

18 Običaji koje narod obavlja oko najvažnijih događaja u životu (rodnje djeteta i krštenje, svadba, smrt i sl.).

19 Fraza razgovornog idioma ogulinskog kraja koju sam zabilježila 1998.; kazivač Ivan Mihaljević (rod. 1950.) iz Oštarija.

20 Sajam se održavao srijedom, do Drugoga svjetskog rata ispred Frankopanskog kaštela, a od tada do kraja šezdesetih godina u njegovom dvorištu.

zervirane za muškarce, tog poslijepodneva bile su prazne i kao da su očekivale svoje gošće. Muškarcima je bilo nezamislivo da se na jednom takvom javnom mjestu nađu zajedno sa ženama pa su pomno pazili da se u vrijeme dolaska žena u gostionicu u njima ne nađu, a ukoliko su se u njima i zatekli, po dolasku žena su ih odmah napuštali. Žene su po nepisanom pravilu unaprijed znale u koju će gostionicu ići. Gostionica je bilo tek nekoliko pa su odlazile u onu koja se nalazila na putu do njihovih kuća ili u selu gdje su živjele.

Skošarum punom sega, žurile smo iz crikve u gostionu Tri palme. Tamo su išle žene iz Vučići, Salopeki, Dlakovca i drugi seli prema jezeru. Valjalo je dojt kaj prije da najdemo mesta. Ako bi ki muški bil unutra odma bi prošal jer je bilo sve puno žen. Pojile bi malo jila iz košare, popile ku rakiju ili čašu vina te zapivale. To je sve bilo jako veselo. Znale smo ostat uru, dvi, kako ka, a onda bi išli doma da nebi prikasnile na paljenje kresa (kaz. Anka Sabljak, rođ. 1935., Prapuće).²¹

U gostionici su se častile jelom koje su ponijele na blagoslov vode i pićem koje su u gostionici kupile. Najčešće su pile rakiju, sodu vodu²² ili crno vino koje im je najbolje odgovaralo poslije jela. Nakon kraćeg vremena, boravak u gostionici se pretvorio u pravo veselje na kome su pjevale ogulinske tradicijske pjesme²³ koje su još kao djevojke naučile na prelima. Među njima najbolje pjevačice²⁴ započinjale bi pjesme *Lipo ti je rano uraniti, Gledam bajnu zoru, Dragi dragu kraj večere kara, Lipe naše sjenokoše*, mnogobrojne *alaje*²⁵ i *bečarce*, a ostale žene su ih pratile ili, kako se u ogulinskom kraju kaže, *bajsirale*.

Većina kazivačica je s posebnim veseljem odgovarala na sva moja pitanja vezana za ovaj neobičan običaj. Kada bi ga opisivale, lica su im se ozarila te su se smijale svim dogodovštinama koje su pratile boravak u gostionici. Posebno me se dojmio opis kazivačice Milke Petrušić (rođ.1941.) iz Lomosta, pa ga donosim u cijelosti:

Ma bilo vam je to jako veselo. Puna gostiona žen, nigdi nijedneg muškeg. Na stol bi žene razgrnile jilo ko su donesle odoma pa bi se najprvo dobro najile. To jilo smo zvale vudo. Ne znam zač. U gostioni smo kupile piće, obično sodu il vino. Mi smo se žene

21 Kazivanje sam zabilježila u siječnju 2007. godine.

22 Sodu vodu je u Ogulinu do sedamdesetih godina 20. st. proizvodila obitelj Žagrović. Postrojenje za proizvodnju soda vode poklonili su Zavičajnom muzeju Ogulin, koji je osnovan 1968. godine a nalazi se u Frankopanskom kaštelu.

23 Unatrag 15 godina sam snimila i zapisala stotinjak napjeva i pjesama; sav materijal je pohranjem u arhivu KUD-a »Klek« Ogulin.

24 Smatralo se da su najbolje pjevačice one žene ili djevojke koje mogu početi i voditi pjesmu.

25 *Alaji* su kratki napjevi zasnovani na deseteračkom dvostihu, s uzvikom »alaj« na početku svakog stiha. Najčešće se izvode uz šetano kolo.

među sobom poznale, al svejedno ovo nam je bila prilika da se na miru Božjem o svemu podivanim. Drukčije je kad se vidimo doma, a drukčije kad se najdemo u gostioni. Tamo smo se znale ispričivati, napivat i malo više popit. Ma, nismo se napile, barem se ja ne svećam da se i jedna žena napila, nego smo popile samo tulko da se oraspoložimo. Znale smo se napričivati do mile volje. A bome smo se i napivale. Znale smo ke žene u selu lipo započinj u pismu, ke mogu vodit jer imaju visok glas pa smo za njimi bajsirale. Cela se gostiona orila od pisme. Veselile bi se tako uru ili dvi, kako kada i kako je ka mogla ostat a onda smo išle doma. Doma bi našim muškim pripovidale kako nam je bilo, nisu se oni na nas ljutili kaj smo bile u gostioni, a i zač bi, išle smo samo teg dana u godini i više nijedneg a oni su mogli pojt kad jim se tilo.²⁶

Paljenje krijesa

Osim blagoslova i odlaska žena u gostionicu još se jedan običaj odigravao dan uoči blagdana Sveta tri kralja, a to je običaj paljenja krijesa. Dok je paljenje krijesa u većem dijelu Hrvatske jedan od vrlo bitnih elemenata obilježavanja uskrasnih, jurjevskih i ivanjskih blagdana,²⁷ u ogulinskom je kraju vezan za blagdan Sveta tri kralja. Vrlo je interesantna činjenica da su se i u ogulinskom kraju palile ove svetačke, zimске vatre za koje je nestor naše i slavenske etnologije Milovan Gavazzi napisao: »Ove zimске vatre, uobičajene u to doba godine samo na jadranskom području, imadu nekih analogija po Sredozemlju; i doista ih osim na Jadranu (u ostacima) nema nigdje u drugim hrvatskim stranama« (Gavazzi 1988: 185).

Na temelju kazivanja svih kazivačica može se zaključiti da je uoči Sveta tri kralja, paljenje krijesa u dvorištu ili na seoskom *raskršću* bilo prisutno u svim selima ogulinskog kraja koja su u ovom radu obuhvaćena, osim u Desmericama,²⁸ što se možda može objasniti činjenicom da to selo od 1789. godine, prema teritorijalnoj podijeli Ogulinskog dekanata, pripada župi Svetoga Jurja u Zagorju Ogulinskom, dok su sva ostala sela i danas dijelovi župe Svetoga Križa u Ogulinu.²⁹

Prema Gavazziju, paljenje krijesa povezano je s narodnim vjerovanjem da će ta vatra otjerati iz kuće ili sela zle sile, vještice i demone te da isti neće imati vlasti tamo

26 Kazivanje sam zabilježila u siječnju 2007. god.

27 Gavazzi navodi da je Ivanje u Hrvata najizrazitiji dan kresova, ali da se te vatre pale i na druge datume: na Petrovo (jadransko područje, Bosna i dr.), Vidovo (sjeverno jadransko područje, Podravina i dr.) i Ilinje (Podravina i dr.) (v. Gavazzi 1988: 95).

28 Seljaci sela Desmerica su krijes palili uoči Jurjeva, isto kao i seljaci Zagorja Ogulinskog, Oštarija, Josipdola i Modruša.

29 Godine 2005. ustanovljena je župa Blaženoga Alojzija Stepinca, kojoj su pripala sva sela u okolici jezera Sabljaci.

gdje dopre svjetlo ili dim krijesa (Gavazzi 1988: 96). S ovim se slažu i mnogi drugi etnolozi i folkloristi, među njima i de Sike, koji smatra da su »veliki krjesovi tjerali ... sile mraka i pomagali Suncu da ponovo ojača« (Lozica 1997: 32). Osim ovog, u ogulinskom kraju u narodnoj svijesti živi i vjerovanje da će vatra čuvati od ujeda komaraca sve one koji kroz nju skaču te očistiti kuću i selo od svega što nije valjalo u prethodnoj godini, a njezina svjetlost potiče na vjerovanje u bolju i sretniju godinu.³⁰

Ipak, i unutar sela u kojima se krijes palio postoje određene razlike. U Lomostu i Procama krijes je palila svaka obitelj ispred svoje kuće, a za sam čin preskakanja krijesa su govorili *idemo preskakat figudede* te su prilikom preskakanja uzvikivali: *Figudede, figudede!* O značenju riječi *figudede* kazivačice nisu nikada razmišljale pa nisu ni znale objasniti što ona znači. Samo je Marija Stipetić (rođ. 1916.) iz Lomosta iznijela mišljenje do kojega je došla na temelju vlastitog promišljanja i čitanja Biblije. Zanimljivo je njeno objašnjenje:

*Figudede znači: evo ti, deda, figu. Deda je Herod koji je til ubit dite Isusa, al to ni napravil jer su Marija i Josip s njim utekli u Egipat. Zato mu se ljudi rugaju i viču: Figudede, figudede!*³¹

Isti običaj kod mještana ostalih sela poznat je pod nazivom *Babe i dede*, a krijes su priređivali na seoskom *raskršću* i preskakali ga uzvikujući: *Babe, dede!* Kao izuzetak potrebno je spomenuti naselje Sveti Petar gdje su seljaci, kao i Lomoščani, krijes pravili ispred kuće, a običaj su nazivali poput seljaka ostalih ogulinskih sela *Babe i dede*.

Po čemu je ovaj običaj paljenja zimskih vatri dobio naziv *Babe i dede* kazivači nisu znali odgovoriti. Moja razmišljanja kreću u nekoliko pravaca i nameću niz pitanja. Sva pitanja proizlaze iz činjenice da »geografski položaj Ogulinsko–plašćanske udoline, u etnografskom smislu, određuje ovom prostoru pripadnost periferenom sloju dinarskog kulturnog areala, ali su i ovdje, kao i u susjednom Gorskom kotaru, uz dinarski prisutni utjecaji i preplitanje susjednih kulturnih areala panonskog, jadranskog i istočnoalpskog« (Eckhel 1986: 9).

Svaki od nabrojenih areala karakteriziraju određene specifičnosti u materijalnoj i duhovnoj kulturi svakodnevnog življenja, pa je pod tim utjecajem mogao biti oblikovan i običaj paljenja krijesa, kao i sam naziv *Babe i dede*. Naime, u ogulinskom kraju su na sam Božić kuće obilazili muškarci u obrednom ophodu, *koledvari*. »Koledom se nazivaju i obredne vatre (krijesovi) i to ne samo u zimskom periodu« (Lozica 1997: 39). Gavazzi ističe da su ove zimске vatre uobičajene samo po jadranskom

30 Kazivanje sam zabilježila u prosincu 2006. godine; kazivačica Marija Stipetić (rođ. 1916.) iz Lomosta.

31 Kazivanje sam zabilježila u siječnju 2007. god.

području. Iz svega navedenog proizlazi pitanje da li je moguće da su se i u ogulinskom kraju vatre koje je narod palio uoči Sveta tri kralja nekada nazivale kolede? Tome u prilog možemo uzeti u obzir i slijedeće činjenice. Ogulin je u 16. stoljeću podigao feudalni gospodar Bernardin Frankopan, knez Krka, Senja i Modruša, koji je omogućio neprestani dolazak novih doseljenika iz Primorja na okolna frankopanska imanja (v. Lipošćak — Sučić 2000: 79–102). Osim toga, tijekom 17. stoljeća u ogulinski kraj se iz Primorja doseljavaju rodovi Butković, Klišanin, Rupčić, Frantić i dr. (v. Salopek 2007: 101). Stoga ne možemo u potpunosti isključiti mogućnost da su u ogulinski kraj prenijeli i određene običaje koji pripadaju području duhovne kulture, u ovom slučaju običaj paljenja zimskih vatri — *koleda*.

Slijedeće pitanje koje se postavlja je sam naziv ovih zimskih vatri koji podsjeća na neke maskirane likove koji se pojavljuju u pokladnom razdoblju.³² Vodeći se tvrdnjom Ivana Lozice,³³ a želeći dati objašnjenje imena običaja *Babe i dede*, kazivačicama sam postavljala pitanja o *mačkarama* i maskiranim licima koja su se u *mačkarama* pojavljivala. Međutim, pretpostavku o negdašnjem postojanju pokladnog para *djeda i babe* nisu potvrdile čak ni najstarije kazivačice. Ipak, moguće je da je prije vremena do kojeg dopire njihovo sjećanje takvo maskiranje ipak postojalo, pa se napustilo, a naziv se zadržao i premjestio na drugi običaj. Budući da ogulinski kraj pripada perifernom dijelu dinarskog kulturnog areala, a važan je i utjecaj Primorja gdje je također karakterističan pokladni lik *djeda i babe*, te da postoje analogije ogulinskih i običaja susjednih krajeva, posebice ličkih, smatram ispravnim postaviti hipotezu da je pokladni par *dede i babe* nekoć ipak postojao i u ogulinskom kraju. Sukladno navedenom moglo bi se zaključiti da je narod preskačući krijes i izvikujući *Babe i dede!* ili *Figudede!* zapravo najavljivao pokladno razdoblje koje započinje po blagdanu Sveta tri kralja.

U Lomostu i Procama krijes je s jedne strane bio vezan uz obitelj jer se pripremao i palio u vrtu ili ispred kuće, uz prisustvo cijele obiteljske zajednice, a ponekad i bliže rodbine. S druge strane bio je vezan za susjedstvo, budući da su se tijekom večeri susjedi međusobno posjećivali dolazeći gledati čiji je krijes veći i ljepši. Već u ranim popodnevrim satima muški ukućani bi počeli pripremati veliki krijes, *oganj*. Iz staje bi donijeli nekoliko naramaka slame, a ispod *šajera* (dijela gospodarske zgrade) granje koje su u šumi sakupili još prije Božića. Na granje bi stavljali slamu radeći

32 Narod ogulinskog kraja pokladno razdoblje zove *mačkare*. *Mačkare* počinju dan poslije blagdana Sveta tri kralja.

33 »Kad je riječ o maskiranju u ljude (antropomorfnom), možda je najvažniji pokladni par *djed i baba* ... Poznati su na hrvatskoj obali od Istre do Dalmacije, u Lici i drugdje, a ima ih posvuda na jugoistoku Europe, čak do Slovačke« (Lozica 1997: 224).

hrpu visine do jednog metra. Bilo je važno da je krijes što viši te da se na njega stavi što više suhih grana i sijena da bolje gori i da se vatra što dalje vidi. Naime, kako je napomenula Marica Grdić (rođ. 1940.) iz Dlakovca, svaka kuća se trudila da njezin krijes bude *kaj veći jer je sramota u selu imat najmanji oganj*.³⁴

Po dolasku žena s blagoslova vode, pravljenje krijesa se pretvorilo u pravo obiteljsko veselje: žene su muškarce dvorile pićem, najčešće rakijom. Dok su muški pripremali krijes, one su pjevale potičući ih da ga naprave što ljepšim i većim. Sa ženama su zajedno pjevali i muški koji su krijes pravili i nije bilo bitno tko pjesmu započinje. Sve vrijeme među njima su bila i djeca koja su se oko krijesa igrala te, prema svojim mogućnostima, donosila slamu.

Kada su krijes dovršili, bila je obveza najstarijeg ukućana ili domaćina kuće da ga zapali te preskoči na sav glas vičući: *Babe, dede!* ili *Figudede, figudede!* po čemu je i običaj dobio ime. Tek tada je nastalo pravo veselje, cika i galama jer su za njim oganj stali preskakati i svi ostali, stari i mladi. Bilo je vrlo važno krijes preskočiti, jer su, prema kazivanju Anke Sabljak (rođ. 1935.) iz Prapuća, vjerovali ili barem govorili da će se tako *obraniti od svi bolešćin u godini*.³⁵ Često bi se bliža rodbina dogovorila da kod nekoga u dvoru zajednički pripremi jedan krijes, oko kojega bi do kasno u noć pjevali bez instrumentalne pratnje ili uz pratnju tambura i *citri* (usne harmonike) te plesali kolo *alaj*, kojega u Lomostu nazivaju i *venac*.

Detaljan opis ovog običaja dala nam je kazivačica Marija Stipetić (rođ. 1916.) iz Lomosta:

Iako imam skoro 95 godin, dobro se svećam sega kaj smo ko dica i malo stariji delali. Ma posebno lipo je bilo oko Božića i Sveta tri kralja. Tada je svaka fiža pri sebi u dvoru delala kres. Ja sam već ko pricurak³⁶ s mamom išla u crikvu na blagoslov vode. Ne svećam se da je mater poslije blagoslova išla ko druge žene u gostionu. Kad sam se ja udala isto nisam išla. Znam da je puno žen išlo al ja nisam nikad. Ni mi niki branil al nisam to delala. Kad bi se vrnile doma na dvoru su već bili naši muški. Čaće, stričevi, brat Mike i ki sused su iznašali van granje, oblutke i slamu. Deda stari je obično sidil na tronošcu i granje kresal da ne bi bilo predugačko. Na štokrlu³⁷ do njega je stajala flaša s šljivovicom³⁸ i par nučić³⁹ i iz ki bi svako malo potegnili. Dok su delali, znali su se ti naši

34 Podatak sam zabilježila prilikom terenskog istraživanja 2006. godine.

35 Fraza razgovornog idioma ogulinskog kraja koju sam zabilježila 2006. godine.

36 djevojčica od 13 ili 14 godina

37 drvena stolica bez naslona

38 šljivova rakija

39 čašica za žestoka pića bez nogice

muški katkad i malo pripit, al im ni niki zameral, takvi su to dani. Sve su slagali jedno na drugo i delali lomnicu ka je pri vrhu morala pojt u špicu. Znal je taj oganj bit visok i do dva metra. Kad bi ga zgotovili, čaće ga je upalil i prvi ga je moral preskočit. Ni to bilo lako, samo su mlaji mogli tako visoko skakat. Stariji su se više šalili i skakali malo sa strane ognja, tamo kadi je bil niži. Dok su preskakali vikali su: Figudede, figudede! Celu je vrime bila velka galama; smijali smo se i rugali onim ki nisu mogli preskočit. Ništo kašnje znali su dojt dečki i cure iz susedstva pa bi svi zajedno zapivali. Veselili smo se tako negdi do polnoći, a ako nas je bilo više znali smo zaigrat i kolo venac. Kad je oganj izgoril, a mi se dobrano umorili, išli bi u fižu. Prije tega je mamu zela u mišaf⁴⁰ pepela s ognja i noseći ga u šparet u fižu po celem dvoru vikala pipipi da bi pilići bolje sidili na jajci.⁴¹

Za razliku od Lomosta, Proca i Svetog Petra u kojima se krijes palio u dvorištu ili ispred kuće, te Podvrha i Žegara čiji su seljaci krijes palili ispred crkve Sv. Križa ili na raskrižju kod Frankopanske kule, seljaci ostalih sela su to činili na seoskim raskrižjima. Svaki zaselak je priređivao i palio svoj krijes, a iz kazivanja možemo zaključiti da se mjesto (*raskršće*) gdje se pripremao nije mijenjalo.

Posao oko pripreme krijesa počinjao je već početkom prosinca. Manja skupina muškaraca zadužena za izgradnju krijesa u svom selu obično je, uz pratnju djece, odlazila u obližnju šumu ili šumarak skupljati granje. Krijes su gradili u ranim popodnevnim satima, nakon što su se muškarci vratili s posla ili kad su pozavršavali većinu poslova kod kuće. Pravljenje krijesa je bilo vrlo organizirano: jedni su donosili granje i nastojali napraviti što veću hrpu, drugi su prinosili slamu da krijes što bolje gori a jedan vrlo vješt je upravljao cijelim poslom te nadzirao da li se krijes slaže kompaktno i uredno. U blizini se nalazilo i mnoštvo nezaposlenih promatrača koji su svojim pošalicama poticali gradnju krijesa. Bilo je uobičajeno da za vrijeme gradnje ozeble muškarce obilaze žene nudeći ih rakijom ili kuhanim vinom, a da nešto kasnije prisustvuju i paljenju krijesa. To je bila prilika za pjesmu i ples. Gradnja je obično trajala sve dok se ne smrači, a tada se oko krijesa skupljala cijela seoska zajednica da bi prisustvovala paljenju istoga. Krijes je obično upalio netko od starijih i uglednijih mještana koji bi ga, nakon što se razgori, morao i prvi preskočiti. Dok bi ga preskakao obavezno bi vikao: »Babeeeeeee, dedeeeeeee«, a nakon njega bi isto činili i svi ostali nazočni. Vrlo važni elementi krijesa su nadmetanje i hrabrost. Budući da je krijes građen od suhog granja i slame, vatra je bila jaka i visoka pa su po sredini krijes preskakali samo najhrabriji muškarci, najčešće seoski momci,

40 drvena ili željezna lopatica za pobiranje smeća

41 Kazivanje sam zabilježila prilikom terenskog istraživanja u prosincu 2007. godine.

međusobno se nadmećući koji će krijes preskočiti više puta jer se smatralo da je taj najhrabriji i najvještiji.

Isto tako, natjecateljski element prisutan je i među seljacima dvaju zaselaka ili sela, koji se za vrijeme pravljenja i preskakanja krijesa obilaze da bi u prijateljskom razgovoru popili čašicu rakije ali i izvidjeli čiji je krijes viši i ljepši. Tako su se, na primjer, seljaci Salopeka, Sabljaka i Kučinića međusobno nadmetali u visini, izgledu i duljini gorenja krijesa, a najuspješniji su bili oni čiji je krijes najdulje gorio jer je to značilo da su ga najvećega i napravili. Ovo nadmetanje zaselaka je bilo verbalno i nadasve zabavno, zanimljivo i dobronamjerno, te je bilo dijelom običaja paljenja krijesa čija pravila poštuju svi sudionici. Seljaci su oko krijesa ostajali nekoliko sati. Pjevali su i igrali kola te se zabavljali sve dok krijes gori. Kada bi se krijes smanjio preskakale su ga žene, djeca i stariji muškarci.

Važno je napomenuti da je krijes priređivala društvena skupina okupljena po kriteriju spola i teritorija, te da je krijes predstavljao simbol zajedništva i društvenosti seljaka nekog sela, zaselka, dijela zaselka ili obitelji. Organizacija cijelog posla oko pravljenja, a posebice oko paljenja i preskakanja krijesa, učvršćivala je kod sudionika osjećaj zajedništva i pripadnosti njihovom dijelu naselja ili obitelji.

Vremenom se običaj transformirao pa je šezdesetih godina 20. stoljeća krijes napustio seosku zajednicu i premjestio se na raskrižje kod frankopanske kule ili ispred župne crkve Sv. Križa u centru grada. Tamo su ga do sedamdesetih godina pripremili seljani naselja bližih centru grada najčešće Podvrščani i Žegarani da bi ga poslije mise večernjice, uz pjesmu i veselje preskakali svi koji su misi prisustvovali. Danas je običaj paljenja krijesa sačuvan jedino u Lomostu. Premda ga i tamo običava paliti tek nekoliko obitelji koje su tradiciju preuzele od svojih starih, veseli kod njih prisutno mišljenje da bi napuštanje krijesa značilo gubitak identiteta i veze s njihovim prethodnicima. O tome svjedoči i kazivanje Josipa Stipetića (rođ. 1945.) iz Lomosta:

Ja se dobro svećam da smo ispred kuće delali kres. Kres sam delal s ocem i bratom od suvi gran i puno sena. Navečer bi ga pripalili i preskakali. Celo smo vrime vikali: figuredede, figuredede! Tako smo divanili jedino mi Lomošćani. Ma mi smo uvik bili svoje fele. Malo posebni. U drugi su seli vikali: babe i dede, al mi smo se uvik držali svojeg. I ove godine sam ja pred vrati delal i palil kres. Delale su ga još samo dvi, tri kuće. Napravil sam ga od slame ku sam zel od susede. Baš je u to vrime k njoj išla kći iz Zagreba pa se prestrašila da ništo gori. Ni znala da se pri nam u Lomostu još uvik čuva taj običaj. A kako i ne bi. Ono kaj su nas navučili naši stari treba čuvat. Moj otac je mene i brata puno tega navučil pa imam osjećaj da se neki stvari ne pridržavamo, da bi se on okretal u grobu.

*Osim tega, dojde mi ki sused pa oko ognja malo popijemo i zabavimo se. Lipo nam je i ove godine bilo pa ću ga, ako Bog da, delati i nazimu.*⁴²

U jesen 2006. godine, poslije više od 40 godina, paljenje krijesa je ponovo zaživjelo u ogulinskom kraju. Tamo su ga na svečanom koncertu povodom obilježavanja 25. obljetnice Društva rekonstruirali i scenski prikazali članovi Izvorne grupe KUD-a »Klek« iz Ogulina. Rekonstrukcija i scenski prikaz paljenja krijesa bila je svojevrsna senzacija, kojoj su se obradovali stariji naraštaji koji su svojevremeno palili krijes i preskakali *babe i dede*, ali i mlađe generacije koje su ga prihvatile kao dio tradicijske kulture ogulinskog čovjeka, koju su po prvi puta u svom životu vidjeli, ali i sami u njoj indirektno sudjelovali.

Zaključak

Iznesena građa potvrđuje da blagdan Sveta tri kralja u ogulinskom kraju zauzima važno mjesto. Prema istraživanjima možemo zaključiti da ti običaji spadaju u ciklus božićnih običaja, koji započinje znatno prije Badnjaka i Božića te obuhvaća čitav Advent i traje do blagdana Sveta tri kralja. U prikazanim običajima s jedne su strane zamjetni utjecaji susjednih kulturnih areala: dinarskog, čijem perifernom dijelu pripada i ogulinski kraj, te alpskog i jadranskog, a s druge, urbana jezgra Ogulina koja se počela van zidina frankopanskog kaštela razvijati prije više od 300 godina. Važno je napomenuti da današnju cjelokupnu sliku tradicijskog života najviše modificira suvremeni način života i jasno izražena globalizacija.

Glavnina podataka dobivena istraživanjem na terenu skupljena je prema iskazima starijih kazivača, ali sam navela i dosta mojih vlastitih iskustvenih momenata koji se odnose na današnje stanje kao i prijelazna stanja koja su dovela do današnjeg stanja. Glavni cilj cjelokupnog istraživanja je bio sačuvati pojedine običaje barem u zapisima, opisati i analizirati njihov stariji sloj, ali i zabilježiti mijene koje su se dogodile tijekom druge polovice 20. stoljeća. Podaci su potkrijepljeni i iskazima mlađih kazivačica te sadašnjom praksom, pa je tako dobivena opsežna etnografska građa koja omogućuje komparaciju.

Značajne su se promjene počele zbivati nakon Drugoga svjetskog rata, kada postupno dolazi do napuštanja tradicijskog načina života u selu, koje se po mnogim ekonomskim, društvenim i kulturnim elementima stapa s životom u urbanoj cjelini

42 Kazivanje sam zabilježila u siječnju 2007. godine.

grada Ogulina. Promjene su posebno izražene posljednjih desetljeća. Međutim, elementi starih običaja božićnog razdoblja i dalje žive, kako na selu koje ih je i oblikovalo, tako i u gradu koji je uz mnoge druge čimbenike pridonosio njihovoj modifikaciji i transformaciji. Taj isti grad, kroz različite kulturne programe i financiranje udruga koje se bave tradicijskom kulturom ogulinskoga kraja, pridonosi ponovnom oživljavanju mnogih običaja što uvelike obogaćuje njegov kulturni identitet.

Kazivači/ce

Janica Badanjak, rođ. 1937. — Sveti Petar
 Marica Badanjak, rođ. 1933. — Sveti Petar
 Milan Blašković, rođ. 1954. — Sveti Jakov
 Marija Bertović, rođ. 1926.— Desmerice
 Marko Cindrić, rođ. 1925. — Sveti Petar
 Milan Cindrić, rođ 1935. — Sveti Petar
 Vladimir Cindrić, rođ. 1952. — Sveti Petar
 Ivan Domitrović, rođ 1930. — Prapuće
 Marija (Ljuba) Domitrović, rođ. 1924. — Prapuće
 Milka Francetić, rođ. 1926. — Desmerice
 Rozika Francetić, rođ. 1920. — Desmerice
 Marica Grdić, rođ. 1941.— Dlakovac
 Slavica Luketić, rođ. 1952. — Podvrh
 Anka Kramarić, rođ. 1910. — Bošt
 Marija Krznarić, rođ. 1938. — Peščenica
 Anka Marković, rođ.1951.— Mikasi
 Ivan Mihaljević, rođ. 1950. — Oštarije
 Dragica Mihaljević, rođ. 1930. — Modruš
 Kate Paušić, rođ. 1931. — Dlakovac
 Milka Petrušić, rođ. 1941. — Lomost
 Janica Piškur, rođ. 1935. — Žegar
 Nikola Piškur, rođ. 1935. — Lomost
 Tone Piškur, rođ. 1935. — Peščenica
 Roža Remlinger, rođ. 1924. — Salopeki
 Anka Sabljak, rođ. 1935. — Prapuće
 Anton Salopek, rođ. 1953. — Gavani

Francika Salopek, rođ. 1934. — Salopeki
Kate Salopek, rođ. 1912. — Dujmići
Marija Salopek, rođ. 1932. — Salopeki
Ivan Stipetić, rođ. 1952. — Salopeki
Josip Stipetić, rođ. 1945. — Lomost
Marija Stipetić, rođ. 1916. — Lomost
Nikola Sušan, rođ. 1935. — Sveti Petar
Rozika Sušan, rođ. 1937. — Sveti Petar
Marko Vukelja, rođ. 1943.— Sv. Jakov
Milka Vučić, rođ. 1920. — Vučići
Ivica Vučić, rođ. 1948. — Vučići
Jure Vučić, rođ. 1954. — Bošt
Marija Vučić, rođ. 1935. — Podvrh
Janjo Vuković, rođ. 1926. — Puškarići
Mande Vuković, rođ. 1926. — Salopeki

Citirana i konzultirana literatura i izvori

- Ardalić, Vladimir. 1915. »Godišnji običaji: Bukovica u Dalmaciji«. *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena* 20/1: 32–52
- Belaj, Vitomir. 1998. *Hod kroz godinu: Mitska pozadina hrvatskih narodnih običaja i vjerovanja*. Zagreb: Golden marketing.
- Bonaventura, Duda. 1990. *Svijeta razveselitelj: Hrvatski Božić*. Zagreb: Kršćanska Sadašnjost.
- Božičević, Juraj. 1900. »Šušnjevo Selo i Čakovac. Narodni život i običaji«. *Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena* 5/2: 161–200.
- Božičević, Juraj. 1906. »Narodni život u Šušnjevu selu i Čakovcu«. *Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena* 11/1–2: 80–107, 201–217.
- Božičević, Juraj. 1910. »Običaji u Šušnjevu selu i Čakovcu«. *Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena* 15/2: 204–254.
- Božičević, Juraj. 1915. »Dječje igre (Šušnjevo selo i Čakovac)«. *Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena* 20/1: 122–141.
- Čapo Žmegač, Jasna. 1997. *Hrvatski uskrсни običaji*. Zagreb: Golden marketing.
- Dufour, Xavier Leon. 1969. »Riječnik biblijske teologije«. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.

- Eckhel, Nerina. 1986. *Narodna nošnja ogulinskog kraja: Priručnik za rekonstrukciju*. Zagreb: Kulturno—prosvjetni sabor Hrvatske.
- Friščić, Marija. 1999. »Seoski sastanci mladih (Prela)«. *Etnološka tribina* 22:53–69.
- Gavazzi, Milovan. 1988. *Godina dana hrvatskih narodnih običaja* (II izdanje). Zagreb: Kulturno—prosvjetni sabor Hrvatske.
- Ivančan, Ivan. 1981. *Narodni plesovi i igre u Lici*. Zagreb: Prosvjetni sabor Hrvatske.
- Ivančić, Tomislav. 1999. *Oaze života: Razmatranja uz svetkovine, blagdane i spomendane*. Zagreb: Teovizija.
- Kaštelan, Jure — Duda, Bonaventura et al. (ur.). 1974. *Biblija. Stari i novi zavjet*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
- Lipošćak, Višnja — Sučić, Stjepan (ur.). 2002. *Ogulin: povijesna i kulturna baština*. Ogulin: Matica Hrvatska Ogulin — Poglavarstvo grada Ogulina.
- Lozica, Ivan. 1997. *Hrvatski karnevali*. Zagreb: Golden marketing.
- Lozica, Ivan. 2002. *Poganska baština*. Zagreb: Golden marketing.
- Luketić, Nikolina. 2007. *Alaj, oj Božiću jedan u godini*. Diplomski rad obranjen na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu.
- Rihtman Auguštin, Dunja. 1992. *Knjiga o Božiću: Etnološki prikaz Božića i božićnih običaja u hrvatskoj narodnoj kulturi*. Zagreb: August Cesarec.
- Salopek, Hrvoje. 1999. *Stari rodovi Ogulinsko—modruške udoline*. Zagreb: Matica hrvatska Ogulin — Pučko otvoreno učilište Ogulin.
- Salopek, Hrvoje. 2007. *Ogulinsko—modruški rodovi. Podrijetlo, razvoj, rasprostranjenost, seobe i prezimena stanovništva ogulinskog kraja*. Zagreb: Matica hrvatska Ogulin — Hrvatska matica iseljenika — Hrvatsko rodoslovno društvo »Pavao Ritter Vitezović«.
- Salopek, Ivica. 1998. *Narodne pjesme iz Ogulina i okolice 1956. — 1975*. Rukopisna zbirka pohranjena u Institutu za etnologiju i folkloristiku u Zagrebu, IEF rkp 1642; audiosnimke: IEF mgf. 645–652.
- Vitez, Zorica. 2003. *Hrvatski svadbeni običaji*. Zagreb: Golden marketing — Tehnička knjiga.
- Vulić, Sanja. 2001. »Hrvatska pučka imena božićnih blagdana u dijaspori«. <http://www.matis.hr/zbornici/2001/Text/Text6-3.htm>
- ŠS.nČ. ŠS.a.Č. HRT *Božić*. <http://www.hrt.hr/arhiv/bozic/index.htm>

Celebration of Epiphany in the Ogulin Area

Nikolina Luketić

Summary

Research of the annual customs during Christmas time – from the beginning of Advent to Epiphany – conducted in villages in the near vicinity of Ogulin from 1988 to 2007 resulted in comprehensive ethnographic material which has not been researched up to now. In this article, based on the collected material, the author included descriptions of customs and tried to insert particularities of the social context and atmosphere in which Christmas customs were formed and conveyed. At the same time, she tried to point to the evident changes in certain customs that occurred due to economic and social changes and turbulent war years. Specific original or modified Epiphany customs have survived in the Ogulin area, both in practice and memory, and have been enriching its cultural identity.